

Ernest Turk

Načel bom samo vprašanja ob referatu tovariša Klopčiča Slovenci med revolucijo in državljansko vojno v Rusiji 1917—1921. V tem referatu je prikazal vojne dobrovoljce in disidente v Rusiji na tak način, da bi utegnil kdo misliti, da so bili izključno samo disidenti na pravi poti, vsi drugi vojni dobrovoljci pa naj bi bili neki zapeljanci. Pravilno je poudaril, da je disidentsko gibanje nastalo zaradi antagonizma med velesrbsko in jugoslovansko idejo, in ko komanda korpusa ni mogla ugoditi vsem zahtevam disidentov, so ti izstopili. Pri tem pa se sedaj zastavlja vprašanje, ob katerem je naloga zgodovinarja, da z zgodovinskega vidika in dialektično ugotovi, kakšna je bila vloga disidentov v gibanju vojnih dobrovoljcev. Akcija disidentov je bila v času, ko so opozarjali na nepravilne in težavne razmere v korpusu, na nepravilno pojmovanje jugoslovanske ideje in na to, da se korpus preuredi v duhu te ideje, pravilna in pozitivna. Ko so pa stopili iz korpusa, je postala njihova vloga negativna, zakaj ta izstop je izrabila predvsem propaganda: avstro-ogrška, potem nemška in italijanska za imperialistične interese svojih držav. Disidenti so verovali v moč in zmago februarске buržoazno-demokratske revolucije in v njeno začasno vlado, ki pa je predstavljala interese kapitalistov in zemljiške gospode. Ta vlada ni znala rešiti vprašanja o koncu vojne in miru, ljudem ni dala kruha in tudi ne prave svobode. Tako disidenti niso mogli pričakovati, da bi začasna vlada, ki je predstavljala kapitaliste in zemljiško gospodo, v takih razmerah rešila jugoslovansko vprašanje. Disidentsko gibanje ni imelo razrednega in tudi ne socialnega značaja. Imelo je izključno nacionalnopolitični značaj, kajti Leninove aprilske teze so šle mimo disidentov, v katerih je Lenin nakazal pot proletariatu in socialistični revoluciji, pa to, kako naj boljševiki dobijo večino v nastalih sovjetih, v katerih so do njegovega prihoda imeli večino menjševiki in eseri.

Druga posebnost je bila v tem, da so na socialistično revolucijo mislili, in teh je bilo malo, samo levo usmerjeni socialni demokrati, ki so dobili zvezo že v času februarске revolucije, pa mogoče že pred to, s črnomorsko sekcijo boljševikov okrog Odese. Tudi v memorandumu, ki ga je objavil tovariš France Klopčič v Naših razgledih 13. maja letos, ni nobenih socialističnih gesel v smeri socialističnega gibanja; tudi ni nobenega podpisa kakega vojaka vojnega dobrovoljca disidenta. Zato je disidente povsem razumljivo presenetila oktobrska socialistična revolucija, pa se niso mogli vključiti več množično, ampak samo posamezno. Po podatkih Očaka in podatkih, ki sem jih mogel dobiti iz rokopisov ali spominov, ki še niso objavljeni, pa so jih napisali Slovenci, udeleženci oktobrske revolucije, med katerimi so tudi disidenti, je vseh disidentov Slovencev, Hrvatov in Srbov, to pomeni Jugoslovanov, bilo 42. Med temi so se nekateri zaradi svojih vojaških, organizacijskih in drugih sposobnosti povzdignili do najvišjih položajev v Rdeči arma-

di, Slovenci pa kakor smo tu slišali le do srednjih poveljniških mest. Iz teh razlogov je treba gledati in ugotoviti vlogo disidentov in dobrovoljskem gibanju kakor tudi v njihovem nadaljnjem ravnanju.

Nadalje je važno pri tem gibanju to, kaj je bilo z drugimi vojnimi dobrovoljci. Ti so zagovarjali drugo stališče in to njihovo stališče o odhodu na solunsko fronto je bilo odločilno, da korpus ni razpadel, kakor nekateri mislijo. Po opravljenem plebiscitu, ki ga tovariš Klopčič v svojem referatu ni omenil, je zapustilo korpus 149 oficirjev in 12.735 vojakov, ki so postali s tem disidenti. Korpus je štel nad 40.000 ljudi. Torej je ostalo v korpusu več kakor polovica ljudi in od teh jih je potem odšlo na solunsko fronto okrog 24.000. Že pred oktobrsko socialistično revolucijo so odšli druga divizija oziroma njeni ostanki in štab korpusa iz Rusije avgusta 1917. Tem je sledila prva brigada prve divizije septembra 1917. Že pred februarско revolucijo pa je šel iz Rusije na solunsko fronto jugoslovanski bataljon vojnih dobrovoljcev — tako se je tudi imenoval — ki je štel okrog 1.100 ljudi skupno z oficirji in teh je bilo okrog 20. Samo druga brigada prve divizije je še ostala takrat v Rusiji, ta pa je odpotovala po pričetku oktobrske socialistične revolucije in to v popolnem soglasju s takrat že uveljavljeno sovjetsko oblastjo oziroma vlado, prvo delavsko kmečko vlado ljudskih komisarjev v Moskvi. Ti vojni dobrovoljci so zagotovili predvsem popolno nevtralnost, ter nevmešavanje v notranje zadeve, in enako že prej tudi drugi vojni dobrovoljci, ki so z vojnimi enotami odšli na solunsko fronto. Prepričani so bili, da jugoslovanskega vprašanja v Rusiji takrat ni mogoče rešiti, ker je bila to doba revolucije, kontrarevolucije, nastajanja nove sovjetske oblasti, formiranja sovjetske Rusije z državnega stališča in podobno. Zahtevali pa so, da se korpus ne sme uporabiti v nikakršne kontrarevolucionarne namene, temveč da ga je treba čimprej transportirati na solunsko fronto, tako da se bodo vojni dobrovoljci borili na jugoslovanskem ozemlju revolucionarno in z oboroženo silo proti Avstro-Ogrski in njenim zaveznikom za osvoboditev in združitve naših narodov. Potemtakem je tudi druga brigada zagovarjala isto stališče. Sovjetske oblasti, priznati je treba, so to popolnoma razumele; drugi brigadi so pustile orožje, samo s to zahtevo, da ga ob mandžurskoruski meji izroči na postaji Mandžurija ruskim oziroma sovjetskim oblastem. To se je tudi zgodilo. Komisariat za narodno obrambo pri svetu ljudskih komisarjev je hkrati izdal odlok, da je treba vojake druge brigade prve dobrovoljske divizije opremiti, če imajo slabe čevlje, z obutvijo. Takrat so dobili tudi 150.000 rubljev na račun ruskega kredita za nadaljnjo pot.

Če gledamo s teh stališč, potem vidimo, da se vojni dobrovoljci niso dali vpreči v nikakršen voz antisovjetizma, ampak da so v vsem zastopali strogo nevtralnno stališče nevmešavanja v ruske notranje zadeve, najmanj pa, da bi uporabili orožje proti ruskemu narodu. S takim pojmovanjem so odšli potem tudi na solunsko fronto. Enote, ki sem jih navedel in ki so nekdam sestavljale korpus, so potem izpopolnile razredčene srbske divizije, ki so izgubile v trdih bojih več kakor polovico svojega moštva.

S prihodom dobrovoljcev na solunsko fronto se je označeni formacijski sestav povečal za 75 %. Tam so se vojni dobrovoljci borili za osvoboditev in združitve naših narodov, za teritorialno integracijo vseh jugoslovanskih pokrajin in za politično zedinjenje, ter tako prispevali svoj delež k nastanku stare Jugoslavije oziroma takrat države Srbov, Hrvatov in Slovencev. Razen tega je pojav jugoslovanskih vojnih dobrovoljcev na solunski fronti ustvaril okoliščine za spodbi-

janje londonskega pakta, prav tako pa so tudi vojni dobrovoljci razbili habsburško-avstrijski okvir majniške deklaracije. Z boji v Dobrudži so jugoslovanski dobrovoljci omogočili, da je mirovna konferenca po prvi svetovni vojni razdelila Banat, katerega so zavezniki obljubili v celoti Romuniji. Tako smo dobili potem meje po prvi svetovni vojni v Banatu med Romunijo in Jugoslavijo, kakor še danes teče državna meja. Glede Italije se ni uveljavil londonski pakt. Italija je obdržala po londonskem paktu samo Zadar, medtem ko smo obalo od Rečine pri Sušaku pa vse tja do Bojane dobili Jugoslovani. Tako so vojni dobrovoljci prispevali svoj delež k teritorialno-političnemu obsegu stare Jugoslavije. Nova Jugoslavija ni nadaljevanje stare po politični in družbeni ureditvi, pač pa je njeno teritorialno-politično nadaljevanje. Stara Jugoslavija je merila 249.000 km², nova pa meri 256.000 km².

Te pripombe sem dal zato, da bi služile predvsem obrambi zgodovinsko doznane znanstvene resnice, znanstvenemu posvetovanju pa jih dajem v presojo.

France Klopčič

Pri navedbah o Slovencih v Rusiji sem se opiral na originalne arhivske dokumente ali tisk. Moram pa precizirati, da to niso samo viri iz sovjetskih ustanov, iz sovjetske dežele, ampak da so nekateri viri tudi pri nas dostopni. Tako npr. sem podatke o Francu Terseglavu in o dr. Francetu Steletu bral v naši Narodni in univerzitetni knjižnici in ni moja krivda, če niso doslej teh časopisov študirali. Tam je namreč komplet lista Jugoslavjanin, ki je izhajal v Rusiji in ki ga je dr. France Stele prinesel s seboj v Ljubljano ter ga dal Narodni in univerzitetni knjižnici.

Problem Slovencev v Rusiji bi pravzaprav morali dopolniti s podatki, kako so se ti Slovenci po vrnitvi iz Rusije domov v lastne rojstne kraje obnašali tukaj. Imamo namreč zelo komplicirane pojave, protislovne. Ljudje, ki so bili aktivni v Sovjetski Rusiji na strani sovjetov, se po prihodu domov včasih pasivizirajo, niso pa — skoraj ne poznam primera — postali antisovjetisti ali anti-Rusi. Prav tako ljudje, ki so bili v Rusiji na strani belih, po povratku domov kažejo vpliv ruske revolucije, postanejo levičarji. Isti France Terseglav, ki sem ga omenil, kaj je delal v Rusiji, je pri nas v Ljubljani, po vrnitvi iz Rusije na leviči Slovenske ljudske stranke. Priznavam to dejstvo, ne izogneš se mu nikakor. Bil je eden izmed tistih, ki je v Slovenski ljudski stranki prispeval, da je ta stranka leta 1921 in 1922 odvrгла svoj, človek bi rekel »krvav«² antiboljševizem (Zaloška cesta in njen Večerni list, bulvarski listič, ki je pisal neverjetno »krvavo«² proti boljševikom in objavljial karikature: boljševika z bombami okrog pasu in z nožem med zobmi). Terseglav je bil tisti, ki je nasprotoval takšnemu odnosu do domačega komunizma. V Slovenski ljudski stranki pride do velikega preokreta, do izjave za avtonomijo in do nove taktike, ki se je zlasti pokazala jeseni leta 1922, ko je Terseglav skupno s Stanovnikom in drugimi levičarji Slovenske ljudske stranke, ob odobritvi Jegliča, nadškofa ljubljanskega, sedel za isto mizo s socialisti, narodnimi socialisti in komunisti in se dogovoril za skupni nastop pri ljubljanskih občinskih volitvah. To so pojavi, dialektični bi rekel — na to me je opozoril medklic iz dvorane — ki razlagajo, kako je bil velik vpliv oktobrske revolucije ne

samo na Slovence, ki so bili v Rusiji, ampak tudi na Slovence, ki so bili domá ali so se vračali iz Rusije, pa so se ali pasivizirali ali aktivizirali — tu imamo razne primere.

Kar se tiče nasprotovanja dr. Ernesta Turka, bi moral reči sledeče. Dr. Turk vprašuje, ali so samo disidenti bili na pravi poti? V referatu zaradi časovne omejitve nisem mogel povedati, da je bil dobrovoljski korpus sam po sebi pozitiven zgodovinski pojav in vsi dobrovoljci, tako disidenti kakor drugi, so prispevali k zlomu Avstro-Ogrske. To je konstatacija, ki je izven dvoma. Tudi na Češkem razpravljajo o čeških legijah v Rusiji in pri tem so bila izražena mnjenja, da so pomenile češke legije od začetka do konca le reakcijo, kar pa ni res. Februarska revolucija 1917 je v dobrovoljskem gibanju porodila nov pojav, pojav disidentstva. Disidenti se niso odpovedali boju proti Avstro-Ogrski, niso bili za to, da prenehajo oborožen boj z Avstro-Ogrsko, toda razmere v korpusu so postale takšne, da so morali izstopiti. Nastala so razna gledanja na bodočo Jugoslavijo, na jugoslovanstvo, na politiko srbske kraljevine, ki je v korpusu hotela imeti orodje čisto velesrbske politike. In tukaj so bili disidenti na pravi poti. V vprašanju jugoslovanstva, v vprašanju bodočnosti jugoslovanske države niso imeli prav dobrovoljci, ki so do kraja ostali v korpusu, ampak so bili disidenti na pravilni poti. Zato je bil njihov izstop iz korpusa pozitiven. Deklaracija, ki so jo disidenti sprejeli, sicer ni socialističen dokument, o tem se strinjam s tovarišem Turkom in sem tako tudi pisal. Še danes rečem, da je deklaracija disidentov, ki je nastala v istem času z majsko deklaracijo poslancev v dunajskem parlamentu, dokument, ki priča o najbolj radikalnih, najbolj demokratičnih idejah, kar jih je premogla meščanska družba pri nas v Sloveniji. V njej ni socialističnih idealov, pač pa so demokratični ideali, ki zadevajo tako nacijo kot Evropo in svetovno človeštvo. V njej so čudovito demokratični nazori: klobuk dol pred avtorji tega dokumenta! Mislim, da je disidentstvo ena svetlih strani v zgodovini slovenskega naroda. Ne bi očital disidentom, kar jim očita dr. Turk, da disidentstvo ni imelo razrednega značaja, da je šlo mimo Leninovih aprilskih tez. Mimo Leninovih aprilskih tez sta šla še Stalin in Kamenjev. Mar hočete, da bi se disidenti, ki pojma niso imeli o boljševizmu, izjavili za Leninove aprilске teze? Ne, tega ne moremo zahtevati od njih. Dr. Turk glede tega pretirava.

Zakaj so odšli deli korpusa na solunsko fronto? Dva vzroka sta vplivala: polom ofenzive, ki jo je Kerenski organiziral in razmere v korpusu samem. Srbsko poveljstvo je hitelo, da čimprej spravi vojsko iz nevarne, revolucionarne, kipeče Rusije. Zato jih je poslalo na solunsko fronto. To je ena od posledic disidentstva, posledic revolucionarnega vrenja v Rusiji. Nevtravno stališče, ki so ga zastopali Radoslav Jovanović in nekatere osebnosti v korpusu, se v taki revolucionarni situaciji ni moglo obdržati. Kadar nastane fronta revolucije in je vmes samo barikada, nevtralnega stališča biti ne more. V domačih zadevah gospodinja lahko ostane nevtralna, če pa gre za vojaško enoto, ki ima orožje, oprostite, tu nevtralnega stališča v kritičnem trenutku revolucije ne more biti.

Omenil bi še, da med »dobrovoljci do kraja« srečujemo kasneje pozitivne osebnosti. Med njimi bi navedel Franja Vulča-Vlada, ki je bil dobrovoljec v Rusiji, vojeval se je v Dobrudži, šel na solunsko fronto, prešel vso Srbijo, osvabljajoč jo od okupatorja, se vrnil domov, to se pravi v Ljubljano, zakaj Trst je bil pod Italijo (Vulč je bil Primorec). Tukaj je poiskal, bogat na izkušnjah in po

razmišljanjih, zvezo s komunisti. Našel je Alojza Kusolda, enega od povratnikov iz Rusije, poznejšega člana pokrajinskega komiteja partije. Stopil je v partijo, bil aktiven, organiziral protifašistične Proletarske akcijske čete. Potem se je šel šolat v Rusijo in se vrnil po dveh letih. Aretiran zaradi ilegalnega dela, je junaško prenesel mučenja in dal življenje v beograjski glavnjači za ideje komunizma. Mislim, da gre takim dobrovoljcem čast in slava.